

Începutul secolului XXI este provocator din perspectiva relației fenomenologie-teologie. Pe de o parte, există o clară îndepărtare de religie dată de fenomenele globalizării, secularizării sau chiar de unele curente culturale, cum este postmodernismul (ce a decretat o serie de morți, între care, cea a lui Dumnezeu, venită pe linia Nietzsche-Heidegger, este foarte vocală). Pe de altă parte, extremismul contemporan nu este altceva decât manifestarea violentă a unui fanatism sau obscurantism prezent mereu în societate, dar la cote mici; când nivelul crește, se ajunge nu numai la extremism sau terorism, dar și la războaie religioase (de care am avut parte în acest tumultos început de secol).

Din perspectiva fenomenologiei, este provocator, între altele, că Husserl nu acordă vreun rol religiei, fiind considerat, de mulți, fenomenolog ateu. Nici Heidegger nu este mai departe.

Aceste provocări istorice sau socio-politice se reflectă și în dezbaterile contemporane de idei. Dintre universitarii români ce funcționează în ambele paradigme, fenomenologie și teologie, clujeanul Nicolae Turcan este gânditorul cel mai reprezentativ. Cea mai recentă lucrare a sa, *Prezentul tainic. Studii de fenomenologie și teologie* (București, Eikon, 2024), vine să întărească această imagine. Fără să intru în detalii tehnice, voi urmări câteva din temele acestei lucrări.

Provocarea de care vorbeam la Husserl este soluționată în felul următor de Nicolae Turcan: există în mod cert în conștiință anumite elemente de religie. Fiecare om se gândește uneori la nemurirea sufletului, alteori la Dumnezeu sau la argumentele pentru existența sa, după cum, mai des, poate, ne gândim la (ne temem de) moarte. Autorul arată că Husserl are două soluții: fie se îndepărtează de o fenomenologie riguroasă (ce ar conține toate cerințele pe care el însuși le-a impus, ca părinte al

Dintre universitarii români ce funcționează în ambele paradigme, fenomenologie și teologie, clujeanul Nicolae Turcan este gânditorul cel mai reprezentativ.

de

ADRIAN NIȚĂ

fenomenologiei), fie face un fel de fenomenologie fără reducere (p. 8). Prima soluție poate fi atestată cu acele considerații metafizice sau teologice prezente în opera husserliană, așadar, oarecum marginal, ieșind propriu-zis din fluxul principal al fenomenologiei. A doua variantă, mai tehnică, susține o eliminare a reducerii fenomenologice, adică exact acel aspect deosebit de important al fenomenologiei (fie că o considerăm teorie, fie că o vedem drept metodă).

Amintind de Heidegger, nu pot să nu remarc un aspect interesant. Pentru el, moartea este o categorie filosofică extrem de importantă, poate cel mai important existențial (*Sein zum Tode*). A fi întru moarte este chiar condiția fundamentală a omului, adică ceva ce ne comandă, ne determină tot ce facem, spunem sau gândim. Din acest punct de vedere, dacă este să privim discuția din perspectiva teologiei, este evident că acest element este din plin prezent în fluxul conștiinței. Ambii gânditori, Husserl și Heidegger, au multe idei de teologie și religie în chiar miezul propriei gândiri.

Recenta lucrare a lui Marion, dedicată depășirii metafizicii, istoricității și epocilor filosofiei, îi dă lui Nicolae Turcan prilejul de a

aprofunda contribuția acestuia la fenomenologie – am în vedere fenomenologia donației. Practic, metafizica poate fi depășită (și) în sensul de a se face un fel de metafizică a metafizicii (p. 43), așa cum vedem la Heidegger, Levinas sau Marion.

Marion are dreptate să susțină că jocul metafizică-depășirea metafizicii s-a purtat mereu; de aici, o anumită provocare legată de tradiție și nouitate; aproape că fiecare filosof a preluat ceva de la înaintași, dar, după ce a adăugat propria viziune, a aruncat tot ce ține de tradiție. Este ca și cum toată istoria metafizicii s-a încheiat odată cu fiecare din acești mari filosofi: Aristotel, Hegel, Nietzsche, Husserl, Heidegger etc.

Să ne gândim la Aristotel: nici măcar nu a folosit termenul „metafizică”. Titlul celebrei lucrări a fost pus de editori, după câteva secole. În plus, el avea nu mai puțin de trei sensuri din ceea ce s-a numit ulterior metafizică: metafizica în calitate de teologie, metafizica în calitate de știință a primelor principii, metafizica în calitate de știință a ființei ca ființă. Asta a rămas de la el până azi – dacă ne-am rezuma, ca scolastici, să citim Filosoful exclusiv, fără posteritate. Aceste trei sensuri

CASSIAN MARIA SPIRIDON

privesc în larg catarge obosite
oprite-n golf
nu vor să-l părăsească
au rame fără pînze
nici lopătari
la vîsle nu se-arată
gata să împingă peste valuri
corăbiile adormite
sunt fără de matrozi
nici albatroșii
călătorii văzduhurilor
nici gălăgioșii pescăruși
nu poposesc pe jumătatea putrezită
a așteptării
nimeni nu mai calcă puntea
armadelor de vase
cîndva atît de glorioase ✦

sunt ulterior unificate de către Toma d'Aquino, metafizica fiind cel de-al treilea sens aristotelic, adică știință a ființei ca ființă. Urmează contribuțiile lui Suarez, Wolf, Leibniz, Kant. Așa se face că, din această perspectivă, metafizica apare drept o știință modernă, un concept devenit matur numai odată cu modernitatea. De aici, succesivele ei depășiri.

Să notez acum, ca o paranteză, că sintagma „depășirea metafizicii” a devenit celebră odată cu critica pe care o face Carnap, în lucrarea *Depășirea metafizicii prin analiza logică a limbajului*. Celebrul reprezentant al pozitivismului logic susține că nu avem nevoie de metafizică, dat fiind faptul că sarcina filosofiei este, sau ar trebui să fie, analiza conceptelor, a

propozițiilor și, în general, analiza logică a limbajului. Vedem cum depășirea în sens carnapien este de fapt o eliminare. Pozitivismul logic a luat peste picior tocmai filosofia heideggeriană, încercând să arate lipsa de sens a propozițiilor metafizicii heideggeriene. Câtă vreme nu se pot verifica empiric, aceste propoziții nu au valoare de adevăr (în sens logic, nu au sens).

De fapt, nici critica lui Kant nu a fost mai puțin dură – metafizica este inexistentă, câtă vreme nu își construiește conceptele (adică, noțiunile pe care le folosește, suflet, lume, Dumnezeu, să fie necontradictorii și date în intuiție; or, constatăm ușor că nu ai cum să vezi sufletul sau să măsoari lumea). Metafizica este, după Kant, o simplă înclinație naturală a oamenilor – fiecare om se gîndește la substanță, cauză, Dumnezeu etc., deci, face metafizică. Dar în sens propriu al termenului, ca o știință cum sunt matematica sau fizica, metafizica nu există câtă vreme nu își construiește conceptele, exact la fel cum fac aceste științe cu conceptele lor (matematicianul adună, în minte sau pe foaie; geometrul trasează desene; fizicianul măsoară intensitatea curentului etc).

O parte importantă din lucrarea lui Nicoale Turcan este dedicată problemei timpului și rugăciunii. Rezultatele la care se ajunge pot constitui puncte de plecare pentru noi cercetări. Un aspect ce trebuie bine subliniat este demersul Christinei Gschwandtner, ce are o lucrare dedicată fenomenologiei teologiei ortodoxe. Pesemne, aceste cadre pot fi folosite de Nicolae Turcan pentru a argumenta o poziție proprie, dedicată fenomenologiei teologiei ortodoxe, astfel încât îmbinarea celor două să fie naturală, firească. Atât fenomenologia rugăciunii, cât și sistematizarea ei din perspectiva prunamelor personale (eu, tu, el) oferă posibilitatea și utilitatea fenomenologiei pentru a analiza experiența religioasă. Este abandonată interdicția husserliană

cu privire la religie – religia oferă fenomenologiei fenomenele ei, iar fenomenologia le descrie pornind de la experiența trăită în aceste apariții religioase (p. 125).

Desigur că îndepărtările de curentul principal din fenomenologie (Husserl, Heidegger, Levinas, Marion etc.) ar putea fi inevitabile. De exemplu, vorbind despre reducere, nu trebuie uitat că Marion însuși se îndepărtează de maestrul lui atunci când susține fenomenologia donației; inclusiv reducția este diferită de ceea ce propun Husserl (reducția fenomenologică) sau Heidegger (reducția existențială).

În capitolul *Reducția, transferul și risipa*, provocarea cu privire la locul și rolul religiei în societatea contemporană este rezolvată în sens „pașnic” – cele două pot co-exista. Chiar dacă secularizarea ar putea fi înțeleasă ca o altă religie, tot ar trebui observată risipa sau transfigurarea valorilor. În absența izvorului din care provin valorile, nimic nu garantează rezistența lor la orice fel de schimbare sau desfigurare – afectate de nihilism, se vor metamorfoza în forme ce nu mai amintesc de chipul original, așa cum observăm la Nietzsche sau chiar Vattimo (p. 150).

Religiosul, ca o oglindă axiologică, permite valorilor seculare să se privească pentru a nu-și risipi potențialul. Acceptând distincția transcendență – secular, creștinismul caută transfigurarea seculului (p. 152). Soluția este firească atîta vreme cît Isus Hristos este o singură persoană dar cu două naturi, umană și divină, cea divină comunicând însușirile celei umane; tot la fel, religia și societatea pot conviețui în mod firesc.

Ca să închei, voi spune că lucrarea *Prezentul tainic*, fie că este citită de specialiștii în fenomenologie și teologie, fie de cititorii pasionați, dar din afara acestor domenii, vor găsi o lucrare provocatoare, ce aduce răspunsuri unor importante probleme ale unei perioade extrem de tumultuoase din secolul XXI. ✦